

QO‘QON DAVLAT
PEDAGOGIKA INSTITUTI
ILMIY XABARLARI
(2025-yil 2-son)

PEDAGOGIKA
PEDAGOGY

BO‘LAJAK O‘QITUVCHINING KASBIY-SUBYEKTIV POZITSIYASINI SHAKLLANTIRISH MEZONLARI

*Ilmurodov Samadjon Xolberdiyevich –
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand Davlat universiteti, Maktabgacha va
boshlang‘ich ta‘lim fakultetining fakultetlararo
Pedagogika kafedrasida mustaqil tadqiqotchisi
e-pochta: I.Samad@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu maqolda bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-subyektiv pozitsiyasini shakllantirish mezonlari, o‘ziga xos xususiyatlari atroflicha yoritilgan. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasining struktural komponentlari sifatida quyidagilar ajratilgan: qiymatli-ma’naviy, reflektiv-baho beruvchi, regulyativ-faoliyat komponentlari va ularning mazmuni izohlangan.

Kalit so‘zlar: kasbiy-subyektiv pozitsiyasi, qiymatli-ma'naviy, reflektiv-baho beruvchi va regulyativ-faoliyat komponentlari, mezonlar.

КРИТЕРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-СУБЪЕКТИВНОЙ ПОЗИЦИИ БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА

Аннотация: В данной статье подробно описаны критерии формирования профессионально-субъективной позиции будущих учителей и их особенности. В качестве структурных компонентов профессионально-субъективной позиции будущего учителя выделяются: ценностно-духовный, рефлексивно-оценочный, регулятивно-деятельный компоненты и поясняется их содержание.

Ключевые слова: профессионально-субъективная позиция, ценностно-духовный, рефлексивно-оценочный и регулятивно-деятельностный компоненты, критерии.

CRITERIA FOR FORMING THE PROFESSIONAL-SUBJECTIVE POSITION OF A FUTURE TEACHER

Abstract: This article describes in detail the criteria for the formation of the professional-subjective position of future teachers and their features. As structural components of the professional-subjective position of the future teacher, the following are identified: value-spiritual, reflective-evaluative, regulatory-active components and their content is explained.

Key words: professional-subjective position, value-spiritual, reflective-evaluative and regulatory-activity components, criteria.

Kirish. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasini rivojlantirish uchun kasbiy-subyektiv pozitsiyasining mohiyatini, mezonlarini, ko‘rsatkichlarini va shakllanish darajasini belgilash lozim.

Kirish. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasining asosida subyektivlik yotadi, bu esa o‘qituvchining pozitsiyasiga nisbatan nisbiy yaxlitlik va ichki uyg‘unlik beruvchi tizimshunoslik xususiyatidir. Subyektivlik rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari sifatida uning atributiv xususiyatlarini ajratib ko‘rsatish mumkin: faollik, tanlash erkinligi va buning uchun javobgarlik, o‘zining o‘ziga xosligini anglash, boshqalarni tushunish va qabul qilish, aks ettirish qobiliyati, o‘zini o‘zi rivojlantirish qobiliyati.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. E.N.Volkova[6] o‘qituvchining subyektiv pozitsiyasining tuzilmaviy komponentlarini quyidagicha izohlaydi:

Faollik. O‘zgaruvchan, aqli, maqsadli faollik. Bunda asosiy e‘tibor faoliyatni shunday ifodalashga emas, balki insonning o‘zini faol mavjudot, o‘z faoliyati, hayoti va taqdirining yaratuvchisi sifatidagi g‘oyasiga qaratiladi.

Refleksiya qobiliyati, ya‘ni o‘zining ichki jarayonlarini anglash, pedagogning subyektivligini tashkil etuvchi unsur sifatida uning faoliyatida o‘zini nazorat qilish va o‘z ustidan boshqaruvda namoyon bo‘ladi. Refleksiya qobiliyati o‘zini bilishning vositasi sifatida chiqadi. Subyektivlikni o‘rganish nuqtai nazaridan, insonning o‘zi haqidagi bilimi o‘zida va dunyoda o‘zgarishlar qilish uchun zaruriy shart bo‘lgan asosiy omildir.

Tanlov erkinligi va unga bo‘lgan javobgarlik. Maqsad qo‘yish va o‘zini anglash bilan bog‘liq bo‘lgan ongli faoliyat erkin tarzda amalga oshiriladi. Erkinlikning atributi doimo javobgarlik bilan bog‘liq bo‘lib, insonning bu javobgarlikni o‘z zimmasiga olishini talab etadi, chunki javobgarlik orqali shaxsning axloqiy xususiyatlari ifodalanadi va uning qadr-qimmatini ko‘rsatiladi. Shunday qilib, tanlov qilish imkoniyati javobgarlikning yuzaga kelishi uchun asos yaratadi.

Subyektning unikalligi. Unikallik o‘zini vaqt va makonda takrorlanmasligi, shuningdek, hayotdagi o‘zining individual maqsadini sezish sifatida tushuniladi. Unikallik o‘ziga bo‘lgan mehrda, o‘zini ishonchli, mustaqil shaxs sifatida munosabatda bo‘lishda namoyon bo‘ladi.

Boshqani tushunish va qabul qilish. Subyektivlik faqat dunyoga nisbatan bilish va faoliyat jihatidan emas, balki insonlarga nisbatan munosabatda ham namoyon bo‘ladi.

Inson o‘zini rivojlantirish imkoniyatini anglab, uni hayotining zaruriy sharti sifatida qabul qilganda, u tashqi ta’sirlarga "ochiq" bo‘ladi. Shuning uchun xususiyatlarning asosi — subyektning hozirgi holatiga nisbatan o‘zgarishlarga bo‘lgan istagi va o‘zgarishlar haqida tashqaridan kelgan signalni qabul qilishga tayyorligidir. Muhimi, insonning o‘zi rivojlanayotganini yoki rivojlanish uchun shart-sharoitlar yaratilayotganini, uning tarbiyalanayotgani va boshqarilayotganini tushunishidir.

Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasini pedagogik faoliyat jarayonida, uning subyektivligini aks ettiruvchi va pedagogning kasbiy rivojlanish jarayoniga bo‘lgan ustuvor munosabatlar tizimini ifodalovchi, shuningdek, uning ta’lim faoliyatidagi harakatlarini

belgilovchi integratsion shaxsiy xususiyat sifatida tushunish bizga quyidagi mazmuniy komponentlarni ajratib ko‘rsatishga asos bo‘ldi: motivatsion-qiyamatli, regulyativ-faoliyatli, reflektiv-baholovchi. Ularning tavsifi 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

Kasbiy-subyektiv pozitsiyaning komponentlari	Komponentlarning tarkib xususiyatlari
Motivatsion-qiyamatli	O‘zini rivojlantirishga bo‘lgan kuchli ehtiyoj, o‘qishga bo‘lgan ichki motivatsiya, kasbiy jihatdan muhim ta‘lim ehtiyojlarini anglash, ta‘lim faoliyatiga qiziqish bilan yondashish, o‘zini ta‘lim faoliyatining faol subyekt sifatida qabul qilish, kurslarda o‘qish natijalaridan qoniqish, o‘z-o‘zini ta‘lim olish va o‘zini rivojlantirishga intilish.
Regulyativ-faoliyatli	O‘z taqdirini o‘zi belgilash, ta‘lim talablarini shakllantirish, mazmun va ta‘lim faoliyati usullarini ongli va asosli tanlash; o‘z ta‘lim faoliyatini loyihalash, individual ta‘lim dasturini tuzish; ta‘lim faoliyatida tanlovga asoslangan faollik, tashabbuskorlik, o‘qish natijalariga javobgarlik, mustaqillik, o‘zini boshqarish qobiliyati. Hamkasblar va o‘qituvchilar bilan sheriklik asosida o‘zaro hamkorlik qilish qobiliyati.
Reflektiv-baholovchi	Kasbiy va ta‘lim faoliyatini va ularning natijalarini tahlil qilish va o‘z-o‘zini baholash qobiliyati; Uzluksiz kasbiy rivojlanish kurslarida o‘qitish mazmuni bilan amaliy faoliyat o‘rtasida bog‘lanish o‘rnatish qobiliyati, ta‘lim va professional faoliyatdagi harakatlar va yutuqlarga reflektiv munosabat.

Tahlil va natijalar. Ko‘rib chiqilgan mazmuniy komponentlar kasbiy-subyektiv pozitsiya bilan o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning ajratilishi faqat shartli ravishda qabul qilinishi mumkin. Shu bilan birga, taqdim etilgan komponentlar orasida motivatsion-qiyamatli komponent asosiy o‘rinni egallaydi, uning atrofida o‘qituvchi shaxsiyatining asosiy xususiyatlari va fazilatlarini tashkil topadi.

Nazariy-eksperimentallik tadqiqotlarining natijalarini va ekspertlarning baholarini tahlil qilish asosida biz bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-subyektiv pozitsiyasining rivojlanish darajasini baholash imkonini beruvchi mezonlar va ko‘rsatkichlarni ishlab chiqdik shuningdek, tegishli diagnostik metodikalarni tanladik.

Mezonlar	Subyektiv pozitsiyaning ko‘rsatkichlari	Metodika
O‘qituvchi subyektivligining tarkibiy qismlarini shakllantirish: faollik, tashabbus	Faollik, tashabbuskorlik qilish qobiliyati Refleksiya qilish qobiliyati Tanlash erkinligi va bunga javobgarlik O‘zining noyobligini anglash	Volkova E.H., Seregina I.A. «O‘qituvchining subyektivligini diagnostikasi»

	Boshqalarni tushunish va qabul qilish O‘z-o‘zini rivojlantirish	
O‘quv motivatsiyasi	Motivatsiyaning yo‘nalishi va darajasi	Dubovitskaya T.D. metodikasi: «O‘quv motivatsiyasining yo‘nalishini diagnostika qilish»
O‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyati	O‘z-o‘zini rivojlantirish darajasi	Andreev V.I.ning so‘rovnomasi. "O‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyatini baholash"
Mustaqil maqsadlarni belgilash, ta’lim faoliyatini aks ettirish qobiliyati	O‘qituvchilarning "kuchli tomonlari" va "cheklovlari" ni o‘z-o‘zini baholash - ustuvor rivojlanishni talab qiladigan sohalar	O‘qituvchilarning shaxsiy va kasbiy o‘shini cheklash so‘rovi (M. Vudkok va JI. Frensis so‘rovi). , A. V. Glazyrina tomonidan moslashtirilgan)
O‘quv faoliyatidagi muammolarni hal qilish qobiliyati	Kasbiy muammolarni, kamchiliklarni va ularning paydo bo‘lish sabablarini aniqlash qobiliyati. Kasbiy faoliyatning yetishmayotgan vositalari va usullarini aniqlash zarurati.	Kirish va chiqish anketalari bo‘yicha kurslar O‘qituvchilar - tinglovchilar tomonidan anketa to‘ldirilganda o‘zini baholash. Kuzatish.
O‘qituvchilarning o‘quv va kasbiy faoliyatdagi ijodiy faoliyatining namoyon bo‘lishi	Kurs davomida: davra suhbatlarida chiqishlar, munozaralarda qatnashish, ish tajribasi taqdimoti va boshqalar.O‘zaro muloqot davrida: o‘qituvchilarning turli tadbirlar, tanlovlar, konferensiyalarda ishtirok etishi, maqolalar nashr etish, o‘quv-uslubiy ishlanmalar tayyorlash va h.k.	Kuzatish. Kurslar davomida andragog o‘qituvchilarning, oliy ta’lim muassasalari metodistlari va psixologlarining o‘zaro munosabatlar davridagi ekspert bahosi

O‘tkazilgan nazariy va eksperimental tadqiqotlar, ilmiy va metodik manbalarni tahlil qilish natijasida, insonning subyektiv pozitsiyasi murakkab shaxsiy xususiyat ekanligi aniqlangan bo‘lib, bu pozitsiya atrof-muhitga, boshqalarga va o‘ziga nisbatan ustuvor munosabatlarni aks ettiradi va faoliyatda hamda xulq-atvorida namoyon bo‘ladi.

Xulosa. O‘qituvchining subyektiv pozitsiyasining struktural komponentlari sifatida quyidagilar ajratilgan: qiymatli-ma'naviy, reflektiv-baho beruvchi, regulyativ-faoliyat komponentlari. Shu asosda, o‘qituvchining subyektiv pozitsiyasini rivojlantirish vaqt davomida sifat jihatidan o‘zgarib boradigan, qiymatli-ma'naviy, reflektiv-baho beruvchi va regulyativ-faoliyat komponentlarining sifatli transformatsiyasi jarayoni sifatida tushuniladi, bunda o‘qituvchini pedagogik muhitga integratsiyalash orqali samarali pedagogik qarorlarni amalga oshirishga yo‘naltirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Шакиров, И. А. Исследование студентами педагогических ситуаций как средство формирования профессионально-субъектной позиции : дисс. ... канд. педагог, наук / И. А. Шакиров. — Астрахань. 2000. - 158 с.

2. Воротникова, А. А. психологические условия становления профессиональной компетентности будущего педагога : дис. ... канд. психол. наук / А. А. Воротникова. - М., 1998. – 26 с.

3. Абдалина, Л. В. Психолого-акмеологическая модель развития профессионализма педагога: автореф. дисс. ... д-ра психол. наук / Л. В. Абдалина. - Тамбов, 2008. - 54 с.

4. Волкова В.Н. Субъектность педагога: теория и практика: Автореферат дис. ... д-ра. пед. наук. – М., 1998. – 50 с.